

ciències fonètiques. Barcelona: Ariel, 448 p., conté CD-ROM (Ariel Lingüística).

En el món professional són ben conegudes les excel·lents aportacions de Joan Julià-Muné (que abans signava com a Joan Julià i Muné) a l'estudi de les ciències fonètiques en el camp de la llengua catalana, les quals inclouen des de treballs en l'àmbit teòric (*v. gr.*, Julià 1998) i aplicat (*v. gr.*, 2004) fins a estudis descriptius (*v. gr.*, 2002a), històrics (*v. gr.*, 2005) i comparatius (*v. gr.*, 1981); des d'aportacions en l'àmbit de la terminologia (*v. gr.*, 2003) a estudis en l'àmbit de la dialectologia i la sociolingüística (*v. gr.*, 2002b) i de la pragmàtica (*v. gr.*, 2000). El manual que ara presentem recull les facetes docent i investigadora d'aquest lingüista en l'àmbit de la fonètica aplicada catalana i ha merescut el premi Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans de l'any 2006. És una obra pensada per a la docència universitària, com els altres manuals que han aparegut en la col·lecció «Ariel Lingüística», dirigida per Lluís Payrató. Aquest manual, però, té la virtut d'incorporar nous mitjans actuals —engrescadors per a les noves generacions— als coneixements teòrics i pràc-

tics sobre aquesta disciplina, amb la inclusió d'un CD —de fàcil maneig—, que conté materials fònics relatius als continguts del llibre.

Cada capítol del llibre presenta la mateixa disposició dels continguts: primer de tot, el cos expositiu, interromput amb notes biogràfiques de personatges rellevants i amb orientacions pràctiques, que de vegades van acompanyades d'audicions; a continuació, un resum del capítol, una bibliografia complementària —agrupada per temes però no ordenada alfabèticament, i comentada quan es creu convenient— amb referències magnetoscòpiques i pàgines electròniques consultables, i exercicis i activitats pràctics, amb algunes solucions presentades al final del llibre. L'objectiu didàctic de l'obra queda palès en les nombroses figures, taules i recapitulacions que acompanyen l'exposició, algunes de les quals ja es troben en obres anteriors de l'autor (v. gr., la taula 4.8 de la p. 106 reproduceix la taula VIII de Julià 2002a: 85). Les constants intercalacions de material complementari i requadres, així com la profusió d'esquemes i figures, fan que, a primer cop d'ull, l'obra sembli densa i poc atractiva al lector. Sembla innecessària, per exemple, la repetició d'alguns esquemes presentats (v. gr., la taula 4.8 apareix també com a 2.2 a la p. 47 i com a 3.1 a la p. 57), encara que en cada cas, i en virtut de la temàtica del capítol, es destaquin característiques diferents. També sembla redundant, havent-hi com hi ha una bibliografia general final, la repetició de la fitxa bibliogràfica completa de cada obra en les bibliografies específiques que apareixen al final dels capítols. Ara bé, en un moment en què els estudis universitaris s'estan adaptant als criteris europeus de Bolonya, amb menys presència magistral dels professors a les aules i més tutories i pràctiques integrades en el desenvolupament de les matèries, una obra d'aquest tipus és, sense cap mena de dubte, d'una utilitat molt gran per als futurs ensenyaments. El manual no estalvia del tot, però, la presència d'un professor que vagi aclarint, matisant i complementant alguns dels conceptes i temes presentats, sobretot perquè el recurs a un tipus de presentació sintètica dels continguts —en detriment de les exposicions— fa que no sempre sigui prou explícit el material aportat (vid., per exemple, el que diem més avall en relació amb l'inventari fonemàtic del català).

El manual consta d'un preàmbul, dotze capítols agrupats en quatre parts i una recapitulació final, seguits d'una bibliografia general convencional, una d'electrònica i una d'audiovisual, un índex onomàstic i un altre sobre informacions relatives al CD, una nota final en què es justifica la manca d'un índex temàtic, i una còpia del quadre de l'AFI vigent, que és la base de la notació fonètica que s'utilitza a l'obra. Des de la pàgina de la dedicatòria inicial fins a la de la recapitulació final trobem citacions de diverses menes, de personatges del nostre país i de l'estranger: lingüístiques (v. gr., Antoni M. Alcover i Ferdinand de Saussure), literàries (v. gr., Josep M. Espinàs i Bernard Shaw), filosòfiques (v. gr., Plató), polítiques (v. gr., Sir Winston Churchill), informàtiques (v. gr., Bill Gates), musicals (v. gr., Alejandro Sanz) i fins i tot extretes d'exercicis d'estudiants, les quals certament fan l'obra més atractiva als ulls dels usuaris. Llàstima que no totes les citacions apareguin ben documentades: el lector, posem per cas, no trobarà la fitxa de Robert South 1676, de qui apareix una citació a la p. 29, i no tothom sap (si no recorre a *google*) que va ser un bisbe anglès conegut per la contundència de la seva oratòria; i ben segur que d'aquí a uns anys molts joves tampoc reconeixeran en el nom de Pat O'Malley l'actual líder irlandès (p. 69), i encara que sapiguem qui és Wilhelm von Humboldt no tots recordem quina obra és la de 1836 (*Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaus und seinen Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*), d'on apareix una citació a la p. 187 —en català—, sense que tampoc no hi hagi la fitxa bibliogràfica corresponent.

Les transcripcions que es presenten al llarg de l'obra són, en general, molt acurades, tot i que discrepem —com és natural en una obra d'aquesta llargària— de certes decisions. Per exemple, l'autor assigna —sense justificar-ho— caràcter sil·làbic a les líquides (*l* i *r*) finals del balear que apareixen precedides d'obstruents en les formes de present d'indicatiu (v. gr., *-[ɾ]* a *compr* i *-[ʃ]* a *sembl*, p. 21), malgrat el caràcter no sil·làbic reportat en treballs d'altres investigadors (cfr. Recasens 1991: § 15.2.4 i Recasens *et al.* 2004, en què s'apunta el caràcter no sil·làbic i sord o ensordit

d'aquestes líquides). També apareixen transcrites com a sil·làbiques en el document de l'IEC (1999) i a Prieto (2004: 76).

La primera part de l'obra, «Els fonaments de les ciències fonètiques», consta de cinc capítols. El primer, «La fonètica: fonaments i aplicacions», fa una introducció general a aquesta disciplina lingüística. El segon, «La percepció de la parla: què i com sent l'oient», tracta de la recepció del so. El tercer, «La transmissió de la parla: com arriba a l'oient», parla dels aspectes acústics. El quart, «La producció de la parla: el què i el com de l'acció del parlant», tracta dels aspectes articuladoris dels sons, de la transcripció fonètica, de la classificació dels sons, de la funció distintiva dels sons, de les característiques suprasegmentals i dels diccionaris de pronúncia. Finalment, el capítol cinquè, «L'experimentació fònica i els mitjans instrumentals», introdueix les eines emprades en l'estudi del so. Sorpren, en aquest primer bloc, la diversitat de temes tractats en el capítol quart, alguns dels quals no responen exclusivament al tema enunciat en el títol del capítol (això és, les característiques articulatòries del so) i, per això, hauria estat millor d'agrupar-los en un capítol independent. La part dedicada a aspectes fonològics (§ 4.5) és molt breu i no gaire explícita. S'hi presenta l'inventari dels fonemes consonàntics del català (cfr. p. 103) sense discutir les bases a partir de les quals l'autor considera fonema o no un element determinat: l'autor remet al «valor distintiu» i a «la distribució complementària» dels sons, però ambdós conceptes s'utilitzen en models diferents (bàsicament, en l'estructuralisme europeu el primer i en l'estructuralisme americà el segon), juntament amb altres paràmetres no esmentats per Julià-Muné (v. gr., les relacions opositives en l'estructuralisme europeu i la biunicitat en l'americà) per definir el concepte de *fonema*. La disparitat de criteris ha conduït els estudiosos a postular inventaris de fonemes diferents, aspecte que no queda recollit al llarg de l'obra (recordem, per posar un exemple clàssic, l'inventari de 18 fonemes consonàntics que presenta Alarcos 1953, enfront del de 23 de Badia 1965, malgrat treballar ambdós en el marc estructuralista europeu; cap de les dues referències apareix, per cert, citada en el manual). No ajuda a dilucidar aquestes qüestions el contingut del capítol 6 (segona part), dedicat concretament al català. Encara que el manual és de fonètica, i no de fonologia, els aspectes fonològics esmentats reclamen una ampliació per fer-se més entenedors. El lector es preguntarà, per exemple, per què en el cas de les vocals es presenten dos inventaris fonemàtics, un corresponent a la posició tònica i l'altre corresponent a la posició àtona (§ 6.3: 160), quan, en canvi, se'n presenta un de sol en el cas de les consonants (§ 4.5.2: 103 i § 6.4: 166). O es preguntarà per què apareix la nasal velar, /ŋ/, entre parèntesis a l'inventari dels fonemes consonàntics. O per què apareixen totes les africades com a elements monofonemàtics quan en altres treballs es consideren difonemàtics (cfr. Alarcos 1979 i Recasens 1993, on s'argumenta l'opció elegida). Contrasta la decisió presa en aquesta part de no emmarcar la perspectiva fonològica adoptada amb el fet que en el capítol 8, dedicat a l'adquisició, s'esmentin —succintament, això sí— diferents teories fonològiques a partir de les quals s'ha abordat aquesta qüestió: en la majoria de casos aquests models van ser desenvolupats, en primer lloc, com a teories fonològiques generals i, posteriorment —i no a la inversa—, van ser aplicats a l'estudi de l'adquisició (cfr. § 8.2.1, on es fa referència als models estructuralistes, als generativistes, als no lineals, a la teoria dels principis i paràmetres, i a la teoria de l'optimitat). Com que l'establiment de les unitats fonològiques és una qüestió complexa, creiem que hauria estat millor justificar de manera inequívoca la proposta defensada per l'autor o bé familiaritzar el lector amb els diferents inventaris fonològics que s'han proposat per al català. Una simple remissió als il·lustradors treballs de Rafel (1998) o de Viaplana (2000: cap. III), que inexplicablement no apareixen citats al llarg de l'obra, hauria estalviat alguns maldecaps a l'autor i hauria ajudat d'allò més l'usuari.

La segona part de l'obra (cap. 6-7) es dedica a la «Descripció i variació foneticofonològica». El capítol sisè, «La descripció fonètica del català», complementa el capítol quart, tot fent una caracterització dels elements fònics, segmentals i suprasegmentals, del català. A banda del que ja hem comentat amb relació als continguts del capítol 4, cal destacar aquí la incorporació d'unes taules exemplificadores dels sons del català, que inclouen les pràctiques habituals en la transcripció am-

pla i estreta dels sons i la distribució al·lofònica dels fonemes: en el primer cas, apareixen il·lustrats tots els sons; en el segon, en canvi, només s'il·lustren els al·lofons corresponents als fonemes oclusius sonors. Algunes de les agrupacions que es presenten són, com a mínim, qüestionables. Així, per exemple, apareix com a transcripció estreta del so lateral palatal ([ʎ]) la palatal llarga que apareix en mots com *revetlla* ([ʎ:]), o com a transcripció estreta del so lateral alveolar ([l]) l'alveolar llarga que apareix en mots com *tilla* ([t:ɫ]) (p. 169), quan en realitat les dues transcripcions corresponen a dues pronúncies diferents i no pas al grau de detall en la transcripció (la inclusió o no del diacrític que indica la velarització de la lateral, en canvi, sí que pot ser una qüestió de detall, per bé que també pot indicar diferents variants de pronúncia). Sorprenen que l'autor, que matisa tant la transcripció en la majoria de casos, ignori, per contra, les pronúncies allargades de les africades, amb una sòlida tradició en la bibliografia catalana (cfr. Milà 1875): v. gr., [d̪̃] és el símbol que Julià-Muné utilitza tant en la transcripció ampla com en l'estreta del mot *metge* (p. 169). L'agrupació que va presentar aquest mateix autor en el capítol 1 de la *Gramàtica del català contemporani* (Julià 2002a), en què introduïa alguns dels matisos com a comentaris i no dins dels quadres, era més aclaridora.

El capítol setè tracta sobre «La variació foneticofonològica: històrica, geolectal, sociolectal i funcional». L'autor presenta, amb abundant exemplificació, una síntesi dels principals processos històrics del català, de les característiques més distintives dels principals dialectes (d'acord amb la classificació tradicional: oriental —central, septentrional, balear i alguerès— i occidental —nord-occidental i valencià), i, en menor mesura, d'alguns fenòmens característics de grups generacionals o socials (v. gr., el parlar xava, el bleada i la parla *apijada*, de Barcelona) i dels fenòmens més freqüents que caracteritzen els diversos registres de la parla, amb menció especial dels que afecten el registre col·loquial. Un petit retret només: no sembla gaire propi d'un lingüista interessat en la variació adoptar acríficament els termes *xava*, *bleada* i *apijada* (els dos primers de López del Castillo 1976 i el darrer de Boix i Vila 1998: 63) per referir-se a determinades formes de parlar. També hauríem agraït aquí alguna discussió i explicacions complementàries.

En la tercera part del manual (cap. 8-11), «Adquisició, alteracions, aprenentatge i codificació del sistema», es presenten pròpiament les aplicacions de la fonètica. El capítol vuitè, «L'adquisició de la pronúncia d'L1», i el desè, «L'aprenentatge-ensenyament d'L2 i llengües foranes (LF)», tracten de l'aportació de la fonètica en estudis sobre l'aprenentatge de la llengua. Tal com hem apuntat abans, el capítol 8 comença amb una síntesi dels diferents models a partir dels quals els estudiosos aborden la qüestió de l'adquisició del llenguatge. El motiu és, segons l'autor, entendre per què aquests estudis parteixen d'interrogants diferents i, per tant, arriben, de vegades, a conclusions distintes: perquè «en bona part defineixen els diversos posicionaments teòrics» (p. 257). Òbviament, el mateix podríem dir dels aspectes fonològics tractats en capítols anteriors. El capítol es completa amb una descripció de les característiques generals de l'etapa prelingüística i lingüística durant el desenvolupament del sistema fonològic. El capítol 10 se centra en qüestions de producció durant l'aprenentatge d'una altra llengua i presenta la metodologia de la fonètica contrastiva com a eina didàctica per a l'ensenyament de llengües. Aquí, les pràctiques ocupen bona part del capítol i l'exemplificació es duu a terme a partir de diverses llengües (espanyol, francès, anglès, berber i mandarí), la qual cosa és digna d'estima atesa la diversitat lingüística i cultural actual. Els educadors agrairan —de segur— la feina de Julià-Muné en aquest camp, tant els que han d'ensenyar aquestes altres llengües als catalanoparlants com molt especialment els que han d'ensenyar català als estrangers. Iniciatives d'aquest tipus, encara molt recents en el nostre país, són certament encomiables. També destaquen, entre aquestes noves propostes, els volums de la col·lecció «Llengua, immigració i ensenyament del català», coordinats per Lluïsa Gràcia i publicats pel Departament de Benestar i Família (abans, Departament de Benestar Social). Julià-Muné en cita els núm. 1, 3 i 5 com a Moreno *et al.* 2001, sobre qüestions generals de llengua i immigració; Gràcia 2001, sobre el xinès, i Lamuela 2001, sobre el berber, tot i que els volums van aparèixer publicats el 2002. L'autor encara podria haver afegit a la bibliografia la resta d'estudis del 2002: el núm. 2 sobre l'àrab, a càrrec

de R. Sánchez; el núm. 4 sobre el soninké i el mandinga, a càrrec de L. Gràcia i J. M. Contreras, i el núm. 6 sobre el fula i el wòlof, a càrrec de M. Orozco i F. Roca. Els altres volums de la col·lecció aparegueren ja el 2005.

El novè capítol, «La intervenció logopèdica: l'ortofonia», i l'onzè, «L'ortologia i la comunicació oral», tracten de l'aportació de la fonètica en el camp de la correcció lingüística. En el primer cas, es donen indicacions generals per distingir els tipus de trastorns, es classifiquen els trastorns i es descriu, a grans trets, el tipus d'intervenció que pot realitzar l'especialista. És particularment útil la part final que Julià-Muné dedica a la manera de transcriure el discurs al·terat. En el segon cas, se centra, bàsicament, en la codificació oral emmarcada en la gramàtica normativa (que és prescriptiva) i en el procés de consolidació d'aquesta codificació oral, és a dir, l'estandardització de la llengua parlada en relació amb les prescripcions de la gramàtica normativa. L'autor aquí empra, com en el *Diccionari de fonètica* (Julià 2003) i com també fa Pradilla (2001), dos termes diferents: *ortoèpia*, per al primer cas, i *ortologia*, per al segon, mentre que en la pràctica habitual —i en el *DIEC*— es consideren equivalents. El capítol conté també una breu història de l'ortologia catalana i discuteix lúcidament sobre la necessitat —o no— de comptar amb una normativa oral i sobre la tasca de l'IEC en aquest camp (cfr. IEC 1990). Els exercicis pràctics afegits que proposen de comentar un discurs formal real a partir de la proposta de l'IEC (similars als que apareixen a Julià 2000 i a Creus 2000a, b) són certament d'una gran utilitat per als cursos dedicats a la correcció oral.

La darrera part de l'obra, «Altres aplicacions», consta d'un únic capítol, el dotzè: «Fonètica forense, optimització artística i tecnofonètica». Aborda de manera fugaç aplicacions de la fonètica a altres disciplines. No pretén ser exhaustiu i, per això —suposem—, la bibliografia complementària és breu. Només lamentem que no reculli més treballs que s'han fet en aquests camps sobre el català (trobem a faltar, per exemple, referència a l'obra de Cieres 2003a en el camp de la fonètica forense; en canvi, sí que cita —en versió catalana— un article breu de Cieres 2003b).

La «Recapitulació global» inclou una taula, molt útil, que resumeix els continguts del manual i les solucions d'alguns exercicis i activitats.

El lector interessat a trobar dins l'obra el lloc on es tracta un aspecte determinat trobarà a faltar un índex temàtic. L'autor justifica aquesta mancança per la diversitat temàtica que aborda el manual, que «ara per ara en depassaria massa l'extensió prevista» (p. 445); però no per això deixa de ser necessari i útil per a la consulta d'una obra de gairebé mig miler de pàgines. La inclusió d'un índex d'aquest tipus, almenys pel que fa a les parts expositives, hauria estat —a parer nostre— una decisió més encertada.

Finalment, cal destacar que l'obra està ben editada. S'utilitzen, com en altres manuals actuals, icones per identificar les audicions (🎧), les remissions bibliogràfiques (📖), les referències magnetoscòpiques (📼), les pàgines electròniques (📄), les remissions al CD (📀) i les indicacions per als enregistraments que han d'efectuar els usuaris en alguns dels exercicis proposats (🗣️). Hi ha pocs errors i la llarga bibliografia final, d'una trentena de pàgines, també està ben confeccionada, amb pocs oblots (alguns dels quals ja han estat assenyalats més amunt).

En conjunt, és d'agrair l'esforç de l'autor a ajuntar tots els temes relacionats amb les aplicacions de la fonètica i la seva perícia didàctica a l'hora d'exposar els continguts, encara que l'opció de presentar —sempre que es pot— els continguts en forma sintètica no sempre reverteixi en una major senzillesa del text. Tal com hem anat comentant al llarg de la recensió, discrepem de l'autor en certs aspectes, però és inevitable que en una obra d'aquesta magnitud trobem imprecisions, afirmacions o decisions qüestionables, que no desmereixen l'obra. Per la qualitat aconseguida i per la seva actualitat, serà sens dubte un manual de referència obligada tant per al camp de la docència universitària com per al camp professional dels educadors, logopedes, correctors, assessors lingüístics i —per dir-ho en mots de l'autor— «en definitiva, per a qualsevol persona que consideri que la fonètica serveix d'alguna cosa» (p. 16).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALARCOS LLORACH, Emilio (1953): «Sistema fonemático del catalán». *Archivum* 3: 135-146. Traduït al català amb el títol «Sistemà fonemàtic del català». *Estudis de lingüística catalana*. Barcelona: Ariel, 1983, p. 11-25.
- (1979): «De fonología catalana: los sonidos africanados». *Homenaje a Samuel Gili Gaya (in memoriam)*. Barcelona: Bibliograf, 41-49. Traduït al català amb el títol «Els sons africats», dins *Estudis de lingüística catalana*. Barcelona: Ariel, p. 33-45.
- BADIA I MARGARIT, Antoni (1965): «Problemes de la commutació consonàntica en català». *Boletim de Filologia* (1962-1963) XXI, p. 213-335. Reproduït dins BADIA i MARGARIT, Antoni (1988): *Sons i fonemes de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, p. 247-342.
- BOIX, Emili / VILA, F. Xavier (1998): *Sociolingüística de la llengua catalana*. Ariel Lingüística. Barcelona: Ariel.
- CICRES, Jordi (2003a): *Estudi pilot d'identificació de parlants amb finalitat forense*. Sèrie Monografies, Papers de l'IULA. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- (2003b): «Acoustic study of the vowel formant frequencies and F₀: a contribution to Catalan forensic phonetics». SOLÉ, Maria Josep, Daniel RECASENS i Joaquim ROMERO (ed.): *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*, CD-ROM, p. 687-690.
- CREUS, Imma (2000a): «Llengua oral i correcció lingüística». JULIÀ i MUNÉ, Joan (ed.): *Llengua i ús a les Terres de Ponent*. Lleida: Pagès, p. 71-85.
- (2000b): «La correcció lingüística en els mitjans de comunicació orals: la ràdio a Lleida». JULIÀ i MUNÉ, Joan (ed.): *Llengua i ús a les Terres de Ponent*. Lleida: Pagès, p. 87-103.
- GRÀCIA, Lluïsa (2002): *El xinès. Estudi comparatiu entre la gramàtica del català i la del xinès*. Llengua, immigració i ensenyament del català, 3. Barcelona: Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya.
- GRÀCIA, Lluïsa / CONTRERAS, Joan Miquel (2002): *El soninké i el mandinga. Estudi comparatiu entre les gramàtiques del soninké i el mandinga i la del català*. Llengua, immigració i ensenyament del català, 4. Barcelona: Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya.
- IEC (1990) = Institut d'Estudis Catalans (1999): *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1999): *Aplicació al català dels principis de transcripció de l'Associació Fonètica Internacional*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- JULIÀ i MUNÉ, Joan (1981): «Estudi contrastiu dels oclusius de l'anglès i el català. Un experiment acústic». *Estudi General* II, 1, p. 75-85.
- (1998): «Variació foneticofonològica. Aproximació a la diversitat del vocalisme en lleidatà». *Caplletra* 25, p. 23-42.
- (2000): «Textos que es fan i es desfan: una proposta de pragmàtica aplicada a l'aula». *Articles de didàctica de la llengua i de la literatura* 21, p. 61-79.
- (2002a): «Els sons del català». SOLÀ, Joan, Maria-Rosa LLORET, Joan MASCARÓ i Manuel PÉREZ SALDANYA (dir.): *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1. Barcelona: Empúries, p. 37-87.
- (2002b): «Estandardització i variació dialectal als mitjans radiofònics nord-occidentals». ALTURO, Núria i F. Xavier VILA (ed.): *Variació dialectal i estandardització*. Barcelona: Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona; PPU, p. 63-80.
- (2003): *Diccionari de fonètica. Terminologia de les ciències fonètiques*. Barcelona: Edicions 62.
- (2004): *El llenguatge de la ràdio i de la TV*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Alzira: Bromera.
- (2005): «Introducció general a l'època i a la lingüística catalana». FABRA, Pompeu: *Obres Com-*

- pletes*. Vol. 1. A cura de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona: Proa; Edicions 62 / València: Edicions 3i4 / Palma de Mallorca: Moll, p. 93-153.
- LAMUELA, Xavier (2002): *El berber. Estudi comparatiu entre la gramàtica del català i la del berber o amazig*. Barcelona: Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya (Llengua, immigració i ensenyament del català, 5).
- LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (1976): *Llengua standard i nivells de llenguatge*. Barcelona: Laia.
- MILÁ Y FONTANALS, Manuel (1875): *Estudios de lengua catalana. (Lenguaje barcelonés)*. Barcelona: Alvar Verdager. Reproduït dins *Obras Completas, III. Estudios sobre historia, lengua y literatura de Cataluña*. Barcelona: Barcelonesa, 1890, p. 507-544.
- MORENO, Juan Carlos / SERRAT, Elisabet / SERRA, Josep M. / FARRÉS, Jordi (2002): *Llengua i immigració. Diversitat lingüística i aprenentatge de llengües*. Barcelona: Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya (Llengua, immigració i ensenyament del català, 1).
- OROZCO, Marcos / ROCA, Francesc (2002): *El fula i el wòlof. Estudi comparatiu entre les gramàtiques del fula i el wòlof i la del català*. Barcelona: Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya (Llengua, immigració i ensenyament del català, 6).
- PRADILLA, Miquel Àngel (2001): «La norma ortològica de la llengua catalana: establiment i discussió». PRADILLA, Miquel Àngel (ed.): *Societat, llengua i norma. A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*. Benicarló: Alambor, p. 81-100.
- PRIETO, Pilar (2004): *Fonètica i fonologia. Els sons del català*. Barcelona: UOC. (Conté CD-ROM.)
- RAFEL I FONTANALS, Joaquim (1998): «Teoria fonològica i inventaris de fonemes». PRADILLA, Miquel Àngel (ed.): *El món dels sons*. Benicarló: Alambor, p. 15-30.
- RECASENS I VIVES, Daniel (1991): *Fonètica descriptiva del català. (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX.)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1993): *Fonètica i fonologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- RECASENS, Daniel / ESPINOSA, Aina / SOLANAS, Antoni (2004): «Underlying voicing in Majorcan Catalan Word-Final Stop-Liquid Clusters». *Phonetica*, 61: p. 95-118.
- SÁNCHEZ, Raquel (2002): *L'àrab. Estudi comparatiu entre la gramàtica del català i la de l'àrab*. Barcelona: Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya (Llengua, immigració i ensenyament del català, 2).
- VIAPLANA, Joaquim (2000): *Lingüística descriptiva. Una introducció aplicada al català*. Barcelona: Edicions 62.